

סיכום

חטאת העוף שהוכנסה להיכל אחר מליקתה – דינה מסופק, האם נפסלה ככל חטאת חיצונית שנכנסה, או שמא כשרה, משום שצווארה אינו ככלי שרת, ונמצא שהדם נחשב כחלק מהבשר, ולא הוכנס בפני עצמו. אם הכניס את העוף ואחר כך היזה ממנו בהיכל – יש אומרים שהחטאת נפסלה (מעיל שמואל), ויש מכשירים, משום שהדם צריך להיות בפני עצמו בשעת ההבאה (דם זבחים).

עוף שדמו נשפך על הרצפה ואספו והיזה ממנו – דינו מסופק, ויש הבנות שונות ביסוד הספק: לדעת הרמב"ם הספק הוא האם חובה להזות דווקא מגוף העוף, וכלי פוסל בו. לדעת רש"י, הספק (גם, או רק) האם הצוואר אינו ככלי שרת, ולכן הדם פסול מדין דם שנשפך.

יש אומרים, שבעולה אין ספק שפסולה, כי גדר 'מיצוי' בעולה הוא מגוף העוף דווקא (ליקוטי הלכות).

מחמת הספק יש לשרוף את בשר החטאת ולא להזות את דמה. אם היזה – לא יביא חטאת נוספת, מחשש חולין בעזרה. במחוסר כיפורים, יש אומרים שיביא, כדי להכשירו לאכילת קדשים (ליקוטי הלכות), ויש אומרים שלא יביא, כי בספקות הלכתיים ההכרעה בדיעבד היא שהקרבת מרצה (אור שמח).

בה נעשה במיצוי, על ידי לחיצת העוף אל קיר המזבח, וברור שלא ניתן לעשות זאת בכלי. רק בחטאת העוף, שדמה ניתן בהזאה, יש מקום לדון האם הזאה מבלי כשרה. אך לכאורה, לפי זה גם בחטאת העוף אין מקום להסתפק, שהרי לאחר ההזאה יש למצות את דמה, והרמב"ם פוסק (הל' מעשה הקרבנות ז,ז), שהמיצוי מעכב בה! אלא שיש לומר, שלמיצוי חטאת העוף יש גדר שונה, שהוא כשפיכת שיריים, ולכן כשר גם בכלי⁴.

פסק ההלכה בספקות אלו

הרמב"ם (שם הל' יט-כ) פוסק בשני הדינים "הרי זה ספק", וסיים: "לפיכך תישרף, ככל חטאת העוף שהיא ספק". בליקוטי הלכות (שם) הוסיף, שלא יזרוק את הדם, אלא יביא חטאת אחרת. בדיעבד, אם זרק את הדם – לא יביא חטאת אחרת, מחשש חולין בעזרה, אלא אם כן מדובר במחוסר כיפורים, שחייב להביא חטאת להשלמת טהרתו, ודינו להביא חטאת העוף מספק (על פי דברי הרמב"ם בהל' שגגות יא,ב).

בעל אור שמח חולק בנקודה זו, וסובר שגם מחוסר כיפורים אינו צריך להביא חטאת העוף הבאה על הספק, שכן כלל הוא בכל "תיקו" בקדשים, שאם זרק את הדם – הורצה⁵.

מערכה רלו. ניתו מבגד לבגד (צב,ב)

יש מקום לומר שכעת בטלה ממנו המצוה להזותו, וחלה עליו מצוה אחרת, ונמצא שבהגיעו כעת אל הבגד השני הרי הוא כבר פסול להזאה. זוהי משמעות הלשון "אידחי ליה לכיבוס" – נדחה ממצותו למצוה אחרת, הכיבוס².

יש לשאול, אם דם זה התחייב בכיבוס בבגד הראשון – מה בכך שעבר לבגד שני? סוף סוף לפנינו דם החייב בכיבוס, ויש צורך לכבסו מן השני, מחמת החיוב שחל עליו בתחילה! נראה ללמוד מכאן, שמצות הכיבוס אינה חלה על הדם, אלא על הבגד בהגיע אליו דם הראוי להזאה (ראה לעיל מערכה רלה), ומכיוון שלבגד זה הדם הגיע כשאינו ראוי להזאה – אינו חייב בכיבוס. וזהו מקור ספקו של לוי:

הגמרא מביאה את ספקו של לוי, באשר לדם חטאת שניתו על הבגד, וניתו אחר כך מבגד זה לבגד אחר, האם גם הבגד השני טעון כיבוס. יש לברר את צדדי הספק וההכרעה בו.

בירור צדדי הספק

לשון הגמ' בהצעת צדדי הספק: "מבגד קמא אידחי ליה לכיבוס, או דילמא לא"¹. פירושו: בדרך כלל, דם שהתקבל בכלי ואחר כך נשפך למקום אחר, כגון לרצפה או לכלי חול, לא נפסל בכך מלאוספו לכלי שרת ולהזותו בהמשך (משנה לעיל לב,א), אבל כשנשפך על בגד, והתחייב במצות כיבוס,

1. בשיטה מקובצת גורס "או דילמא לא שנא", אך נראה שלשון זו נאמרת רק כאשר בצד הראשון בספק הוצע חילוק בין שני מקרים, בלשון "הני מילי" וכדומה. לעומת זאת כאשר הצד הראשון אינו חילוק, אלא סברה, מתאים לסיים "או דילמא לא", כמו בגמ' בשבת ג,ב: "עקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו דמי ומיחייב, או דילמא לא" (ועיין אבן האזל הל' מעה"ק ח,ט, שביאר אחרת את ההבדל בין לשונות אלו).

2. בדרך כלל נאמר: "דחיי מ...", וכאן "דחיייה ל...", כלומר, שחיוב הכיבוס אינו תוצאה של הפסול, ואדרבה, דם פסול אינו טעון כיבוס, אלא שעצם חיוב הכיבוס הוא היוצר את הפסול, ועיין בזבחי צדק כאן. בדק"ס הגרסה, ע"פ כתי' ודפוסים ישנים: "מבגד קמא אידחי ליה לכיבוס אידחי ליה מתורת דם".

4. הרב אריה לוי, קובץ 'שערי תורה' א, תמוז תשי"ט, אות א, וראה לעיל מערכה קס הערה 3, על הקשר בין מיצוי הדם לשפיכת שיריים. ועיין גם מקדש דוד סי' כח סק"א והערות 'שמועת חיים' שם.

5. כן דרך הרמב"ם בספקות, ראה דיון על כך במערכה לג. לדברי האור שמח, הבאת חטאת העוף מחמת הספק נאמרה בספק מציאותי, ולא בספק הלכתי. עוד כתב באור"ש, שהרמב"ם כותב "לפיכך תשרף" דווקא בהל' כ, על דם שנשפך, ולא בהל' יט, על דם שנכנס להיכל, וביאר טעם הדבר באופן מחודש, עיין שם. אך במהדורות המדויקות מתברר, שהלכה יט-כ הינה הלכה אחת, ומסתבר שדברי הרמב"ם בסופה מוסיבים על שני הספקות, וכן כתב בכסף משנה.

פסק הרמב"ם: הבגד השני אינו טעון כיבוס

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ט) פוסק: "ניתו מן הבגד לבגד שני, אין הבגד השני טעון כיבוס", וזאת בניגוד לדברי רבי בסוגייתנו. מפרשי הרמב"ם (מהר"י קורקוס; רדב"ז; כס"מ) מבארים, שהרמב"ם פסק כן, בהתאם לפסקו (שם הל' ג) כסתימת משנתנו, שחטאת פסולה אין דמה טעון כיבוס אפילו אם היתה לה שעת הכושר.

מכל מקום תמדהו המפרשים, הרי לוי מסתפק שמא הבגד טעון כיבוס בגלל שהדם עדיין כשר לאיסוף וזריקה, וספק זה לא נפשט, ואם כן, היה הרמב"ם צריך לפסוק שהבגד טעון כיבוס, מחמת הספק!⁴ כמה תשובות נאמרו על שאלה זו: א. הכסף משנה מחדש, שאין לחייב כיבוס מחמת הספק, משום שכיבוס במקום קדוש אינו "דרך כבוד כלפי מעלה", ולכן במקום ספק – עדיף שלא לכבס. אך האחרונים (ליקוטי הלכות; אבן האזל) תמהים על כך, כיצד ניתן להקל בספק דאורייתא מחמת סברה בעלמא?⁵ ב. הר"י קורקוס מבאר, ששורש ספקו של לוי הוא השאלה, האם הדם הניתו על הבגד הראשון עדיין כשר להזאה. מכיוון שספק זה לא נפשט – יש להחמיר מספק ולפסול את הדם, וממילא נובע מכך גם שהדם אינו טעון כיבוס.⁶ ג. הרמב"ם פירש, או אף גרס כך בגמ', שתשובת רבי נאמרת בדרך 'אם תמצא לומר': אם תמצא לומר שאוספו ופסול, מכל מקום לדעתי טעון כיבוס, משום שהיתה לו שעת הכושר. מכיוון שכך, קיימא לן להלכה כ'אם תמצא לומר' (מרכבת המשנה; קדשי דוד)⁷. ד. הרמב"ם סובר, שמצד הסברה ראוי לפשוט שאוספו ופסול, משום שחייב הכיבוס דוחה אותו מן המזבח: בגמ' לעיל לד,ב נאמר, שדם שהתקבל בכלי שרת ונשפך על הרצפה, או הועבר לכלי חול, כשר להחזירו לכלי שרת ולא נדחה, משום ש"כל שבידו לא הוי דחוי", והרי בידו לאוספו. תוס' שם (ד"ה כל שבידו) מבארים, שדווקא כאשר מצוה לאוספו – אינו דחוי, וכאן, מכיוון שהתורה ציוותה לכבסו, ואין מצוה לאוספו – ממילא נדחה (זבחי צדק; למטה יהודה). תשובה זו קשורה לקודמת, דהיינו, שמכח סברה זו הבין הרמב"ם, שרבי נוקט בעיקר כצד שאוספו ופסול.

סיכום

הגמ' מסופקת בדם שניתו מבגד לבגד, האם הבגד השני טעון כיבוס, או שמא פטור, משום שאולי הדם נפסל להזאה

מכיוון שעיקר המצוה אינה תלויה בדם, אלא בבגד, יש מקום להסתפק האם כעת נשתנה מעמדו של הדם, ונדחה מהזאה (ועיין 'למטה יהודה').

רבי³ פשט את הספק, שהדם טעון כיבוס ממה נפשך: אם הוא עדיין כשר להזאה, כשייאסף מהבגד הראשון – הרי ודאי טעון כיבוס. ואם לא, מכל מקום יש לחייב כיבוס, כי דעת רבי כר' יעקב (לפנינו בגמ': ר' עקיבא, אך ראה להלן מערכה רמ), הסובר (להלן צג,א) שגם דם פסול טעון כיבוס, אם היתה לו שעת הכושר.

ניתו מבגד לבגד. הגמרא מסופקת האם הגעתו אל הבגד הראשון פוסלת אותו מהזאה, ולפיכך הבגד השני אינו טעון כיבוס, כי אליו לא הגיע דם הראוי להזאה.

3. בנוסח הגמ' לפנינו לא מפורש שרבי הוא העונה, אך כך מגיה בשטמ"ק אות יב, וכך במקומות אחרים בהם מופיע 'בעא מיניה לוי' הוא מרבי (שבת קז,ב וזבחים ל,ב).

4. במעיל שמואל הגיה ברמב"ם "טעון כיבוס" (כדעת כמה מפרשים ביחס להלכה הבאה ברמב"ם, על דם שניתו על בגד טמא, ראה במערכה הבאה), ואין להגהתו סמך כלשהו בכתבי היד. גם לא מסתבר שהרמב"ם יכתוב "הבגד השני טעון כיבוס", שאז ישתמע שהראשון אינו טעון כיבוס. במעיל שמואל סובר שאכן הראשון אינו טעון כיבוס, על פי דברי רבא (צח,ב), שדם שנגע בבגד ולא נבלע בו – אינו טעון כיבוס. לדעתו, דם שניתו מבגד לבגד על כרחק לא נבלע בראשון.

5. יתכן שסברת הכס"מ מתאימה דווקא לשיטת הרמב"ם (הל' טומאת מת ט,יב), שספק דאורייתא לחומרא מדרבנן בלבד, ולא החמירו חכמים במקום שבו יש בכך

זלול מסוים.

6. דבריו אינם ברורים, שכן מחמת הספק היה ראוי להכריע לחומרא לכל צד, שלא לזרוק אבל להטעין כיבוס. ודוחק לומר, שהרמב"ם הכריע מדעתו שאם נטעין כיבוס יש חשש שיכשירו את הדם לזריקה. אולי כוונת הריק"ו, שמכיוון שמחמת הספק עלינו להמנע מלזרוק – ממילא כעת הדם דחוי ופסול בתורת ודאי, כמו שפסול דרבנן מועיל דאורייתא לענין דיחוי, ראה לעיל מערכה קעב.

7. בקדשי דוד תלה זאת ברש"י, שאולי גרס כן, אך לא ברור האם המילים 'אם תמצא לומר' הם מן הדיבור המתחיל או מן הפירוש (יש בזה הבדלים בין הדפוסים). גם כתב: "ואם תימצי לומר שאם אוספו מן הראשון פסול כדקא ס"ד....", ומשמע איפכא, שהעיקר כצד שאוספו וכשר. עוד יש להעיר, שעיקר הסברה ש'את"ל" מהווה פשיטות, נראה שנאמרה רק כאשר הגמ' מציעה שני ספקות, שהשני בנוי על צד אחד

אינו טעון כיבוס, ונאמרו כמה טעמים לפסקו: יש אומרים, שבגלל הספק אין לכבס (כס"מ; ר"י קורקוס, כל אחד בדרכו), ויש אומרים שהרמב"ם הכריע, על פי סוגיה זו או סוגיות אחרות, שהדם נפסל להזאה, ולכן אינו טעון כיבוס.

בהגיעו לבגד הראשון, מחמת חיובו במצוה אחרת – הכיבוס. רבי הכריע שחייב בכיבוס, לשיטתו שדם שהיה כשר ונפסל גם כן חייב בכיבוס, ואם כן, על פי משנתנו ששעת הכושר אינה מועילה לחיוב כיבוס – לכאורה הדין עומד בספק. הרמב"ם פוסק להיפך מרבי, שהבגד

מערכה רלח. ניתו על בגד טמא (צג,א)

ורבנן בעניין מי חטאת שנטמאו, ולדעתו הכל מודים ש"אין דנים טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה". ממילא משתמע, שבדם חטאת הניתו על בגד טמא הכל מודים שטעון כיבוס.

כך נראה גם מן הסוגיה לעיל (צב,ב), בעניין השאלה האם דם העוף שהתקבל בכלי נפסל: "אמר רבא: תא שמע, יכול יהא דם חטאת העוף טעון כיבוס? ת"ל 'זאת'. ואי סלקא דעתך מיפסל פסיל ביה רחמנא כלי שרת, תיפוק לי [שפסול מכיבוס] דהא אפסיל לה באוויר כלי [משהגיע לאוויר שמעל הבגד, והנמצא באוויר הכלי דינו כמצוי בכלי, ונמצא שהדם נפסל עוד קודם שנגע בבגד]. – אמר רב הונא בריה דרב יהושע: במדביק כלי בצווארה" ונמצא שהדם לא היה מעל הבגד, אלא נפסל מיד בנוגעו בו. הן מדברי רבא והן מדברי רב הונא בריה דרב יהושע משתמע, שפסול שחל בבת אחת עם חיוב הכיבוס – אינו מפקיע מחיוב הכיבוס! אך יש מקום לפרש, שמכיוון שרב הונא בריה דרב יהושע ורבא עצמם דנים בספק זה בסוגיה כאן, הם חותרים בסוגיה הקודמת להוכיח באופן שאין בו ספק: רבא מנסה להוכיח, שאפילו אם תמצא לומר שפסול הבא עם החיוב אינו מפקיע את החיוב, מכל מקום, אם כלי פוסל בעוף – אפילו איורו פוסל, והפסול קודם לחיוב; ורב הונא בריה דוחה, שאפשר שהפסול יחול עם החיוב, ועל הצד בספק כאן, שפסול כזה אינו מפקיע את החיוב – בטלה ראיית רבא שכלי פוסל בעוף.

פסק הרמב"ם: הבגד אינו טעון כיבוס

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ט) פוסק: "ניתו על בגד טמא – אינו טעון כיבוס". פסקו מוקשה, שכן מהגמ' עולה, כאמור, שלפי אביי זוהי דעת ר"א בלבד, וחכמים סוברים שהבגד טעון כיבוס, ואילו לפי רבא, הכל מודים בכך!

הר"י קורקוס מתרץ, שאין ראייה שלפי חכמים הבגד טעון כיבוס, וכוונת הגמרא לומר, שלפי רבי אלעזר חייבים לומר שהבגד אינו טעון כיבוס, אך דעת חכמים אינה ברורה. כיון שלפי ר"א ברור שהבגד אינו טעון כיבוס – כך יש לפסוק¹.

כתב שלרבנן טעון כיבוס (חמדת דניאל לעיל צב,ב). יתכן להסביר זאת כך: מי חטאת, תפקידם הוא לטהר את הטמא, ולפיכך, כאשר הם באים על הטמא לטהרו, ואגב כך הם נטמאים, דהיינו, שבו בד עם מילוי תפקידם מתחדש בהם דבר העלול לפוסלם – תפקידם ומהותם גוברים על הפסול. לעומת זאת, דם החטאת אינו מיועד לכיבוס, ואדרבה, חובת הכיבוס נוצרת כתוצאה מתקלה, שהדם ניתו על הבגד במקום למזבח, ולפיכך, חיוב הכיבוס הוא בבחינת "כל המשנה – ידו על התחונה",

הספק וביאורו

רמי בר חמא מעלה ספק בדין דם חטאת שניתו על בגד טמא, האם הבגד טעון כיבוס או לא. רב הונא בריה דרב יהושע מבאר, שהספק נובע מכך, שדם טמא שניתו על הבגד – אינו מחייב את כיבוס הבגד, וכדרשת הגמ' בהמשך: "מדמה – מדם כשרה ולא מדם פסולה". אך כאן טומאת הדם חלה רק כאשר הדם מגיע לבגד, ולכן יש מקום לומר, שבמקרה זה הבגד טעון כיבוס.

במקרה שבו הדם נפסל רק לאחר הגיעו לבגד – הדבר פשוט שאין זה מפקיע את חיוב הכיבוס. כך עולה במפורש מהמשנה להלן (צד,ב): "בגד שיצא חוץ לקלעים – נכנס ומכבסו... נטמא חוץ לקלעים – קורעו ונכנס ומכבסו" (וראה להלן מערכה רמ). אם כן, השאלה היא, האם פסול שחל בו זמנית עם ההגעה לבגד דינו כפסול שחל קודם ההגעה לבגד, הפוטר מכיבוס, או כפסול שחל אחר ההגעה לבגד, שאינו פוטר.

פשיטת הספק מסוגיית הגמרא

רב חסדא פשט את הספק, שדין זה תלוי במחלוקת בין רבי אלעזר לחכמים בשאלה, האם מי חטאת שנטמאו יכולים לטהר את הטמאים, וכפי שביאר אביי את מחלוקתם: ר' אלעזר מכשיר את המים, ולומד זאת מכך שמי חטאת הנופלים על נדה מטהרים אותה, ולדעתו "דנים טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה", כלומר, שניתן ללמוד ממי החטאת שנטמאו בשעת ההזאה עצמה על מי חטאת שנטמאו קודם לכן; ואף כאן, שווה דם חטאת טמא הניתו על הבגד לדם חטאת טהור הניתו על בגד טמא, ואין הבגד טעון כיבוס. אך לדעת חכמים, הסוברים "אין דנים טומאה קדומה מטומאה שבאותה שעה", אף כאן יש לחלק בין דם חטאת טמא הניתו על הבגד, שאין מחייבו כיבוס, לדם חטאת טהור הניתו על בגד טמא, שטעון כיבוס.

ברם, רבא מפרש באופן שונה את מחלוקת רבי אלעזר

בספק הראשון, הרי זו הכרעה כצד זה, דהיינו, שאם לא היתה הגמ' סוברת כצד זה – לא היתה טורחת לדון על הספק הנוסף. לעומת זאת כאן, כשרבי אומר 'ממה נפשך', על כרחנו יש 'אם תמצא לומר' כלשהו, ואין ראייה מאמירתו על פשיטת הספק הקודם.

1. כך משמע ברש"י (ד"ה ר' אלעזר סבר): "ולגבי ניתו גם חטאת... דל"א אין טעון כיבוס, דטומאה שבשעת נפילה כטומאה שלפני נפילה, ולרבנן לא דמו אהדדי", ולא